

DABARTINĖS BALTARUSIŲ KALBOS LITUANIZMAI

(Tęsinys)

нўтра „putra, srėbalas“ Stankevičius K V 178, „rauginta tyrė“ Karskis Б 131, „avižinė tyrė su pienu“ Preobraženskis ЭСРЯ II 155; r. trm. (vak.) *нўтра* „daržovių, kruopų pieniška sriuba, putra“, *нўтра* „sorų košė“, *нўтра* „miltų gėralas galvijams, putra“ Dalis TC III 543; ukr. trm. *нўтра* „miežinių kruopų košė (su saldėisiais)“; le. trm. *putra* „ruginė putra, miežinių miltų tyrė“ SJP V 446 < lie. *putrà* (la. *putra*); iš baltų žodis paskolintas ir Pabaltijo suomių, Žr. Būga RR I 314 t., Fasmeris REW II 469, Trubačiovas Slavia XXIX 26.

разóўж „didelis apskritas paplotis, paliepsnis (šaunamas į krosnį prieš kepant duoną)“ Veržbovskis disert. rankr. (iš Šeino Матеріялы III 67); le. trm. *rogojsz* „vestuvinis miežainis pyragas“ SJP V 552 (čia ir *rogajsz*), „kvietinių (ar miežinių) miltų duona, ragaišis“ Otrembskis JP XVI 83, GJP I 69 (žinomas ir iš 1692 ir 1751 m. lenkiškų dokumentų, žr. Jablonskis LŽ 297, 353) < lie. *ragaišis* „rupių kvietinių ar miežinių miltų duona, kepinys“.

раўгэня „neraugintos tešlos valgis, tokia skysta (iš miltų ir salyklo) tyrė (r. кулага)“ Nosovičius СБН 544 (*равгэня*, Vln. gub.), Karskis Б 131; le. trm. *rougienia* „ruginių miltų raugintas valgis“ Otrembskis JP XVI 83 < lie. *raugiėnė* „gėrimas, daromas iš ruginių miltų (apipiltų karštu vandeniu) ir išrauginamas; salyklinė košė“.

рўніцца „rūpintis“ (beasm. *рўніць* „rūpi“ Nosovičius СБН 568, plg. ir Karskis Б 135), *рўнець* „rūpėti, knietėti“, *рунлівы* „rūpestringas, stropus, kruopštus“ (ir МС 168), *рўнны* „t. p.“ БРС 821, *рўната* „rūpestringumas, stropumas“ ДСМ 177 ir t. t.; r. trm. (beasm.) *рўнут(ся)* (*мне*) „(man) rodosi, yra galvoje, rūpi, knieti“, *руна* „ilgesys“, *рунлівы* „rūpestringas, stropus“ Dalis TC IV 114; ukr. trm. *рўнути* (*рўнати*) „būti galvoje, rūpėti“; le. trm. *rupi* „rūpi“ SJP V 772, Otrembskis JP XVI 83, *rupieć* (*rupi*) „rūpėti“ Zdancevičius LP VIII 347, Kudzinovskis ABSI I 225. Formos ir reikšmės tikslus sutapimas su lie. *rūpėti*, *rūpi* (la. *rūpēt*, *rūp*) ir ribotas paplitimas (ta reikšme) slavų kalbose tarytum labiau verčia kalbėti apie skolinimą, kaip tai buvo ir linkę daryti Preobraženskis ЭСРЯ II 224, Būga RR II 542 tt. (anksčiau jo buvo svyruojama ir kartais net ginamą tų žodžių giminystė, plg. RR I 413), Fasmeris REW II 548 t., negu apie giminys-

tę ir kartu savarankišką slavų žodžių semantinę raidą²⁴, dėl kurios plačiau už kitus yra rašęs Liapunovas *Annales Ac. Sc. Fennicae B XXVII* (1932) 125–127 (prie giminystės šalininkų dėjosi ir Frenkelis LEW 750). Be beasm. veiksmazodžio, skoliniu Būga dar laikė minėtą r. trm. *рyна* „ilgesys“ < lie. *rūpa* „rūpestis“ (la. dgs. *rūpas* „rūpestis, liūdesys“); kiti greta žinomi žodžiai (plg. br. *рyнлѣвы* ir pan.), aiškus dalykas, yra pačių slavų vėlesni dariniai.

рѣмсиць „kęsti, išverti“ Nosovičius CBH 563, Karskis Б 131, *урѣмсицьца* (šnek.) „nurimti, nusiraminti“ БРС 963, *няўрѣмсьиць* „nerimti, nenusiraminti“ Stankevičius K V 177, *няўрѣмслѣвы* „nekantrus; neramus, nerimstantis“ БРС 543 (su vediniais; plg. ir [нiўрѣмсьлѣвы] „neramus, nenusiramiantis, užsispyręs“ MC 167); le. trm. *rymscié* „laukti, norėti“ (dėl reikšmės plg. ir br. trm. beasm. *рѣмсиць* „knieti (хочется)“ Nosovičius CBH 563) < lie. *rimti*, es. I. 3 *rimsta*; plg. dar trm. (*ī-, nu-*)*rimstyti*²⁵ (la. *riñt, rimst; riñstītiēs* „(džn.) rimti, ramintis“ ME III 526). Papildomai žr. Fasmeris REW II 556, kur aiškinamas r. (vak.) (*y*)*рѣмститъ* (veikiausiai imtas iš baltarusių šaltinių).

рѣзгѣны, -i (abu su [h], rečiau [g]), *рѣзвѣны* (plg. MC 168, ДСМ 178), *-i, рѣзвѣны, рѣскі(ны)* (ir daug kitų variantų) „įtaisas (du lankai su virvelių tinklu) šienui, šiaudams nešti, rezginės“ – beveik visoje Baltarusijoje, išskyrus pietus, kur paprastai nepažįstamas nė pats daiktas, žr. A 254 nr.; dažniausias variantas (dar plg. MC 80, 158; *резгѣни* ГВ 69) *рѣзгѣны* vartojamas ir liter. kalboje, plg. БРС 826; variantų su *-v-* atsiradimas vietoj *-h-* gal aiškintinas pridėtinių *h-, v-* kaitaliojimosi apibendrinimu, plg. Karskis Б I (1955) 371, o *рѣскі(ны) -sk-* turi iš *-zg-*, pakeitus neįprastą garsą *g* (*g* po *z* baltarusių kalboje ppr. nevirsta į *h*) artimiausiu *k*, žr. Karskis Б I (1955) 370. Iš kitų slavų kalbų žinomi r. trm. *рѣзвѣны, рѣзвѣны* „lunkinis krepšys, rezginės“ Dalis TC IV 89, le. trm. *rezgina*, ppr. dgs. *rezginy* „rezginės“ (ir *rezginie* dgs. „zbiorki“) SJP V 526, [*razgīni, rozgīni, ruzgīni*] „rezginės“ Zdancevičius LP VIII 347; dar plg. *rezgini* iš 1779 m. dok. Jablonskis LŽ 194. Skolinta iš lie. *rēzginės* (plg. ir *rēzgis* „maišė pašarui, regztis“), žr. Būga RR II 536 t., Fasmeris REW II 506.

рѣя, рѣя „jauja“ (Gardino ir iš dalies Minsko gub.) Nosovičius CBH 562, Karskis Б 131; dabar, matyt, jau visai retas žodis – AK 233 nr. nurodytas tik

²⁴ Šiaip šaknis *rup-* (tiksliai atitinkanti baltų *raup-*, plg. lie. *raūpti* ir kt., kurie balsių kaita santykiauja su *rūpėti*) slavams pažįstama, tik jos atstovų reikšmės kitoniškos, plg. r. trm. *рyна* „bulvių duobė, rūsys“, s.-ch. *рyна* „skylė, urvas“, le. (sen.) *rupić* „graužti, kąsti“ ir kt. (nuo pastarosios reikšmės iki reikšmės „rūpėti, rūpintis“ neperžengiamos ribos nėra, plg. lie. *gráužtis* „rūpintis“).

²⁵ Lazūnų *in-rimstyti (-ija, -ijo)* „(nu)rimti“ galėtų būti iš baltarusių grįžusi lytis (su lie. *in-*, pakeitusiu br. *y-*); mažiau abejonių kelia *nu-rimstyti* „nuraminti“: *idant ... laikai musu ... butu par tawa apginima nurimstiti, ir spakayni* Metai Szwenti Arba Jubileuszas Didis... isz walo Jo Milistos Kunigaykscio Jozapo Giedraycio ... Wilniuy ... 1826, 48 (LKŽ kartoteka).

iš vieno 119 punkto (*yp'eju* „jaujoje“); r. trm. *peŭ, péja* „jauja (kluonas)“ Dalis TC IV 90 (šis, ypač šiauresnių šnektų, tikriausiai paskolintas tiesiai iš estų *re(h)i, re(h)e*); le. trm. *reja* „klojimas; jauja (su kluonu)“ SJP V 503 (ir sen. dokumentų *reia, ryia* ir pan. nuo 1623 m., žr. Jablonskis LŽ 130, 287–289, 352); dar plg. rytpr. v. *Rîje (Rîge)* „kluonas, jauja“ Frišbyras PW II 227. Iš lie. *rejà* (žem.), *rijà* (ret.; plg. ir la. *rija*) „klojimas; jauja“ (tai labiausiai tikra dėl lenkų kalbos, ypač sen. Lietuvos dokumentų); lie. (ir la.) žodis savo ruožtu yra suomiškos kilmės. Žr. ME III 523, Fasmeris REW II 507 (plg. ir 521), Frenkelis LEW 716.

свер – daugiausia Breslaujos raj., *асвѣр* – dažniausias iš visų *свер-* (*свир-*) šaknies pavadinimų, išplitusių šiaurės vakarų Baltarusijoje (tad prie Lietuvos – Latvijos) beveik iki Lydos, Minsko, Berezino pietuose ir Vitebsko rytuose; iš baltarusių kalbos atlase kartografuotų reikšmių dažniausia yra „šulinio svirties atsvara, pasvaras“ A 243 nr., toliau eina „svirties pėdžia“ A 242 nr. ir „svirties kartelė (su kabliu)“ A 244 nr.; be to, reikia manyti, kad gal dažniausiai tais žodžiais vadinama tiesiog „šulinio svirtis“ (tos reikšmės pavadinimų atlasas neduoda, tik AK 242 nr. nurodyta gerokai vietų, kur atskirų dalių pavadinimai visai neskiriami ir iš kurių *асвѣр* ir dar pora variantų užrašyti bendraja „svirties“ reikšme), plg. ir БРС 100 duotą *асвѣр* (trm.) „šulinio svirtis“; iš kitų variantų dar galima paminėti *свіриня, свірня* „atsvara“ A 243 nr. (abu variantai artimoje Dieveniškų kaimynystėje), *свяхиня, свѣриня* „svirties kartelė“ A 244 nr. (irgi maždaug ten, tik kiek atokiau), *свірець* „t. p.“ AK 244 nr. (138 pnk. Kiemeliškis – Lietuvos pasieny, kiek į šiaurę nuo Neries), *свир* „pėdžia“ AK 242 nr. (8 pnk., prie Zarasų kampo), *свирá* „atsvara“ AK 243 nr. (135 pnk.), *перасвѣр* (*перасвѣр, перасвѣрт*) „t. p.“ AK 243 nr.; dėl *асвѣр, перасвѣр* ir *свіриня* (pastarasis nurodytas tik iš Bokšto buv. Jūrotiškių raj.) geografijos reikšme „svirtis“ dar plg. MC 60. Iš lenkų tarmių težinomas, rodos, su br. *свірсня́* (*свіриня́*) visai identiškas *śvirśnia* „šulinio svirties kartis, persverta per pėdžią“ SJP VI 791. Kiek tolimesnis yra r. trm. *освѣр* (*освѣр*) „svertas, dalba“; be to, čia žinomas ir vksm. *освѣрнуть, освѣрнуть* (Pskovo, Tverės gub.) „persverti, nusverti, pasvirdinti; (refl.) pasvirti“ Dalis TC II 694. Dėl čia liečiamų baltarusių (ir le.) svirties ar jos dalių pavadinimų kilmės iš lietuvių (iš dalies, matyt, ir iš latvių) kalbos vargu ar reikėtų labai abejoti (plg. ankstesnę Endzelyno užuominą dėl br. *свир* „svirtis“ galimo baltiškumo ME III 1164), ypač turint galvoje jų geografiją; dalies pavadinimų raida iš atsakančių lietuvių ar latvių žodžių dar ir dabar akivaizdžiai matoma, pvz.: *свірець* < lie. *svirtis, свірня́* (*свіриня́*, le. *śvirśnia*) < lie. *svirsnis* „svirtis; jos svarstomoji kartis“ (Dieveniškės; plg. ir *svirsnys, svirsnis* „svirtis“ Armoniškės – LKŽ kartoteka), *свир(á)* < la. *svira* (*sviris*) bei *svira* (*sviris*) „svirtis“ ir pan.; dėl svarbiausio varianto (*a*)*свер* dar plg. la. *svēre* „svirtis“ (žinomas, kaip ir kiti minėti latvių žodžiai, kartu ir „sverta, dalbos“ reikšme). Atsižvelgiant į tai,

kad lie. *sveřti*, *svřrti* bei la. *svęrt* (*svert*) patikimų giminaičių slavų kalbose šiaip jau nėra žinoma, cituotus rusų tarminius žodžius dėl jų riboto paplitimo baltų pašonėje ir dėl ryškaus formos ir reikšmės sutapimo su baltų atsakančiais žodžiais taip pat veikiausiai reikėtų laikyti baltizmais (toks įtarimas jau buvo kilęs Potebniai РФВ IV (1880) 199). Žiūrėti į r. trm. *освѣр(уть)*, *освѣр(уть)* kaip į baltų žodžių giminaičius visai be jokios abejonės bei išlygų, kaip tai darė Fasmeris REW II 280 ar Frenkelis LEW 949, būtų, mažų mažiausiai, perdaug drąsu.

* *свіран* (vietomis *свірань* АК 800), *свѣран* (plg. ir *свѣрань* МС 129), *свирѣнак* (šis daugiausia pietvakariuose, dar plg. ГВ 71, К. Moszyński Ziemia X (1925) 185) „svirnas, klėtis“ – tarmėse bene dažniausiai aptinkamas pavadinimas (šalia dviejų kitų plačiai žinomų *амбѣр* ir *клець*), vyraujantis vakarinėje Baltarusijos pusėje, žr. А 239 nr.; dažniausias variantas *свіран* (kilm. *свѣрна*) kartu su vienu kitu vediniu įprastas ir literatūrinėje kalboje, plg. БРС 846, РБС 18; vietomis turi ir „trobesio ūkio padargams sudėti, sandėliuko (kur vasarą dar gali būti ir miegama)“ reikšmę, plg. АК 799, Nosovičius СБН 575; labai dažnas sen. dokumentuose, žr. Jablonskis ЛЖ 217–229, 270 ir kitur (dažniausias variantas *свиренъ*, nuo 1535 m., tačiau *свиренны* „svirnininkas, sandėlininkas (?), toks pareigūnas“ jau 1489 m.; le. nuo 1554 m.). Tik iš vakarinių tarmių žinomi r. *свѣрон*, *свѣрен* Dalis TC IV 150 (jau čia laikomas lituanizmu) bei *свирѣн* (Smol.) „klėtis“; panašiai iš rytinių lenkų tarmių yra *świron*, *świren*, *świreń* (*świrna*, *świernia*, *świrnia*) „lietuviška klėtis; sandėlis, sandėliukas atskirame trobesyje“ SJP VI 791, *świren* „klėtis“ Turska Wilno... I 224 (ir *świronek*), Otremskis JP XVI 83, GJL I 69, Zdancevičius LP VIII 348 ir ypač ZPSS 288 t., 299 (*świronek*, *świreń*, *świren*, *świron*, *swirn(uk)as*, [*śf'eronek*] ir kt.); dar plg. *świrn* „t. p.“ Kudzinovskis ABSI I 225. Iš lie. *sviřnas* (*svřrna*); žr. Karskis Б 135, Frenkelis LEW 955 (Fasmeris REW II 593 t. savo nuomonės nepasako).

скарац, trm., „rankšluostis su ilgais šiurkščiais spurgais (kutais)“ БРС 857; le. trm. *skaracz* „rankšluostis su spurgais ar išsiuvinėjimais galuose“ SJP VI 130, *skarińis* „toks rankšluostis, šluostas, pašluostė“ ir toliau *skarýń'uk*, *skarač* Turska POJW 103, 129 < lie. trm. *skarinis* (*skarinyš*) „rankšluostis“; lytys su *-ač* arba turi substitucinę priesagą vietoj lie. *-inis* (*-inys*), arba yra iš lie. trm. *skarōčius* „rankšluostis“ Antazavė, „staltiesė“ Lazūnai (LKŽ kartoteka), jei tik pastarasis – lietuviškas darinys (šalia bdv. *skarótas*, *-a* jis visai įmanomas), o ne iš slavų grįžęs žodis.

сключ „placiaašmenis kirvis rąstams tašyti, skliutas“ (statyb.) БРС 861, РБС 681, *шключ* „t. p.“ ДС 197 (dėl *šk-* plg. br. *шкилѣт* || r. *скелѣт*, br. *шкiни-нѣр* || r. *скипидѣр* ir pan.); žinoma ir lytis su *-t*: *сключт*, iš tarmės (Gardino sr., Karelių raj.) užregistruota perkeltine reikšme „labai liesas žmogus“ МС 158; greta vartojamas vksm. *сключаваць* „(skliutu) tašyti, skliutuoti“ БРС 861, РБС 681 ||

склютава́ць „t. p.“ MC 106 (Molodečno raj.); sen. dokumentuose *склютаѣ* žinomas nuo 1599 m. (le. *sklut* — nuo 1614 m.), žr. Jablonskis LŽ 298 t. SJP VI 146 registruoja kaip tarminius le. *sklut*, *sklud* ir VI 44 dar *schlud* „skliutas“. Iš lie. *skliūtās*; veiksmazodis *склюдава́ць* dėl savo *-d-* veikiausiai laikytinas ne skoliniu iš *skliūtūoti*, o (pastarojo pavyzdžiu) pačių pasidarytu vediniu šalia *склюод* (kuriame *-d* lengvai galėjo atsirasti dėl galinių porinių dusliųjų ir skardžiujų prie balsių neutralizacijos tokio tipo daiktavardžių vn. vard. ir gal. linksniuose). Dar plg. Frenkelis LEW 811 t.

цў́рпа (*цў́рпá*), *цў́рда* (*цў́рда́*), *скў́рпа* (*скў́рпá*), *скў́рда* (*скў́рда́*) „javų, šiaudų ar šieno kūgis (sukrautas paprastai lauke, dažniau keturkampis), stirta“ — pavadinimas vienu ar kitu variantu žinomas, galima sakyti, visoje Baltarusijoje, žr. A 288 nr.; iš kitų šaltinių dar plg. *цў́рпа* „kūgis pėdų“ MC 158, ГВ 75, „stirta malkų (ppr. palei sieną)“ C 178 t., *скў́рпá* „stirta (malkų, pėdų)“ MC 51; literatūrinėje kalboje pirmenybė teikiama variantui *цў́рпа* (nors tarmėse jis kartografuotąja reikšme gal nėra dažnesnis už kitus minėtuosius), kuris БРС 906 duotas tokiomis reikšmėmis: „kūgis, kaugė, žagas; krūva, šūsnis; rietuvė, eilėmis sukrauti daiktai (prekės)“ (visomis jomis įmanomas ir lie. *stirta*); visai reti variantai yra *шкў́рпа* ir *шкў́рпá* АК 881; iš darinių minėtinas *цў́рпава́ць* „krauti stirtas“ БРС 906, РСБ 626. Sen. dokumentuose *стырпа* (kiek vėliau rašyta dar *стырпа*) pirmą kartą pasirodo jau apie 1450 m. (retesnis le. *styrta* — nuo 1547 m.), žr. Jablonskis LŽ 214–216, 19, 78, 85, 91, 150, (324). Kitų artimesniųjų slavų tas žodis („kūgio, stirtos“ reikšme) irgi gerai pažįstamas, įėjęs ir į jų literatūrines kalbas: r. *скурд*, *скурда́* (trm. ir *скў́рда*) su *скурдсва́тъ* (ir vediniais); ukr. *скў́рпа* (*смў́рпа*) su *скурпыва́му*; le. *sterta* (dėl jo žr. Otrembskis GJL I 70) su trm. *styrta*, *cyrta*, *scerta*. Iš lie. *stirta* (plg. ir la. *stiřta*). Nepaisant palyginti didelio išplitimo, šis skolinys galėtų būti nebent tik koku šimtmečiu senesnis, negu tai matyti iš rašytinių šaltinių — taip bent atrodo iš jo *k*, pakeitusio lie. *t*, nes pastarasis tuo metu baltarusių kalboje jau nebebus galėjęs virsti į *ć*; tad tik variantai su *ć* (*цў́рпа* ir pan.) gal galėtų būti kiek senesni, nors dėl labiau ribotos geografijos (jie jau nesiekia Baltarusijos rytinio pakraščio) veikia juos reikėtų laikyti naujesniais: jie arba bus susidarę tose vietose, kur baltarusiško „dzūkavimo“ proceso šiek tiek ilgiau užtrukta, arba tiesiog vėliau paimti iš mūsiškių dzūkų. Žr. Preobraženskis ЭСРЯ II 298 t., Būga RR II 312, 597 t., Fasmeris REW II 638 (be kita ko, čia užsiminta, kad šis baltizmas iš rusų dai patekęs ir į vieną kitą suomių-ugrų kalbą).

мапна́, *мопн* „sukrauti javai, šiaudai ar šienas (dažniau keturkampiu), stirta, tarpas“ — šis pavadinimas išplitęs Lietuvos pusėje ir kartu apima Baltarusijos centrą, traukdamas pietryčių kryptimi dar gerokai už Minsko, žr. A 288 nr.; dar plg. *мопн* „klojime sukrauti pėdai, javų pantas, tarpas“ ГВ 76 ir liter. *мапна́*, *мопн*

„stirta“ БРС 917, o iš retų variantų *тарпіна* (ryt. — 280, 339 pnk.) АК 880 t.; sen. dokumentuose aptinkamas reikšmėmis „klojimo tarpas, tarpininkas, javams krauti atskirta vieta“ (didesniuose klojimuose tokių tarpų paprastai būdavo po keliolika) ir „į tarpą sukraunamų javų kiekis, javų matas“ (apimantis po keliasdešimt kapų pėdų — skirtingiems javams tas skaičius buvo skirtingas; plg. ir dabartinį paaiškinimą iš 50 pnk.: „*тарпá* — 5—6 коп“ АК 879), žr. Jablonskis LŽ 238—240 (nuo XVI a. pradžios, ppr. br. *торп*, le. *torp*, žymiai vėliau *torpa*). Dalio TC IV 421 pateiktas (su nuorodomis, kad iš vakarų ir lietuviškas) *тóрна* „tarpstulpis, tarpikas, tarpas, pantas, prėslas“ iš tiesų gal tėra baltarusių žodis. Tikrai žinomi, nors ir siaurai tevertojami, le. trm. *torp*, *torpa* „klojimo tarpas, tarpstulpis, jame pėdais sukrautų javų kiekis, pantas; stulpas trobesyje“ SJP VII 86, *torpa* „klojimo tarpas, tarpstulpis ir jame sukrautų javų kiekis“ Turska Wilno... I 224, *torp* (*torpa*) „t. p.“ Otremskis JP XVI 83, GJL I 69. Iš lie. *tárpas*; br. trm. *тарпіна* (plg. *торпина* Jablonskis LŽ 240 iš Slanimo pavieto 1593 m. dokumento) galėtų būti iš lie. *tárpinė*. Žr. Būga RR II 630 t., Fasmeris REW III 127.

твань (kilm. *твáні*) „klampi, grimzli vieta, smuklynas, liūnas“ MC 52 (Bialiničų raj., tad toli rytuose), БРС 918, ПБС 687, „dumblas“ Nosovičius СБН 634; r. trm. *твань* (piet., vak.), *тванья* (Tamb.), *тваль* (? Donas) „klampynė, liūnas, raistas“ Dalis TC 393 (daugiau šaltinių nurodo Fasmeris); ukr. trm. *твань* ir *тваль*²⁶ „dumblas“. Fasmeris REW III 84 t., pritardamas Sobolevskiui, kildina iš lie. *tvānas* „potvynis“ (la. *tvans* „tvaikas“); tą aiškinimą pakartoja ir Frenkelis LEW 1149 (dar plg. Sabaliauskas LKK VIII 88 t.). Deja, slavų žodžių geografija, fonetika (iš *tvānas* lauktina *твон) ir semantika sunkiai suderinama su tokiu aiškinimu, ir tai jau yra nurodęs Būga RR I 412; šiuo tarpu patikimesnė jo paties vėliau duota etimologija, pagal kurią tie žodžiai tėra giminaičiai, tos pat šaknies veiksmazodžių nepriklausomi vediniai, žr. Būga RR II 639 t.

трыніца „lengvas, į palaidinę panašus apsiaustas, kaimiečių vilkimas virš palto ar kailinių darganotu oru“ (Minsko gub.) Nosovičius СБН 640 (rašoma *триніца*); le. trm. *trynica*, „storas naminis audeklas, trinytis“ (šia rkšm. ir *trynit*); „storo audeklo apsiaustas, kaimiečių vilkimas virš kitų viršutinių drabužių, balakonas, burnosas“ (šia rkšm. ir *trenica*), *trynitny* „iš storo naminio audeklo“ SJP VII 137; iš Lietuvos sen. dokumentų žinomi le. *trynit* „toks audeklas (trinytis)“ (1781 m.), *tr(z)ynitny* „trinytas (apie pakulinį, marškonį audeklą)“ (1870, 1804 m.) ir br. *трынитны* „iš trinyčio pasiūtas, trinytinis (apie drabužius)“ (1636 m.), žr. Jablonskis LŽ 352, 158, 299. Iš lie. *trinỹčiai* „senovinis drobinis apsiaustas; ilgi marš-

²⁶ Šį variantą, patvirtinantį Dalio abejotosios lyties tikrumą ir svarbų etimologijai, neseniai kaip rankraštinio M. Ruberovskio XX a. pradžios žodyno dialektizmą yra nurodęs M. Pilinskis, žr. М. М. Пилинський, — Мовознавство 1968 1 74 t.

kiniai (palaidinė)“; dėl kitų nurodytų žodžių plg. lie. *trinỹtis* „trinytiškai austas audeklas“; *trinỹtas* „trinytiškai, eglute austas“.

ўшмалы „odinės pirštinės (vienu pirštu)“ AK 949 (6 pnk. – Lietuvos pasienyje, šiaurus Breslaujos) < lie. trm. *ũšmalai* (džn. *ũšmalai*, vn. *ũšmalas*) bei *ũšmalai* (džn. *ušmalai*, vn. *ũšmalas*)²⁷.

цўігнік „titnagas“ (Volkoviskas – Svisločė) < lie. trm. *ciknagas Rozvadovskis Wybór pism I 109 (dzūkų šnektose tokios lýties buvimas – visai realus dalykas, nes *tiknagas* tikrai žinomas vietoj *titnagas*, plg. Baranauskas APh III 65). Čia pat minėtinas į šiaurę nuo Balstogės aptiktas *цўіга* „titnagas“, žr. Smulkova ZPSS 219 t. (jei pirmasis Rozvadovskio išaiškintas teisingai, ši gal reikėtų laikyti retrogradiniu dariniu).

цюрá Nosovičius CBH 964, *цюры* Druckis-Podbereskis Падр. бел.-поль. слоўнік (1929) 272, dab. liter. kalboje *цурá* (kilm. -*á*) БРС 1004, РБС 698; dar plg. *цўря* Trubačiovas (žr. toliau; šaltinis nenurodytas) „mutinys, duonainė (šaltas vanduo su druska, į kuri įtrupinta bei įpiaustyta duonos ir svogūnų)“; plačiai tarmėse ir liter. kalboje vartojamas r. *тўря* „t. p. (dedama į vandenį arba girą)“, Trubačiovas dar nurodo (iš Viatkos) reikšme „buiza, tyrė (virta iš miltų)“. Trubačiovo nuomone, pareikšta žurnale Slavia XXIX (1960) 28, palyginti nesenas skolinys iš lie. *tỹrė*; šią mintį (klausimo forma) yra jau kėlęs Preobraženskis ЭСРЯ s. v. *тўря* (1958 m. leid. 1171 p.). Neaišku. Šiuos slavų žodžius labai primenantys la. trm. *čuruls* „valgis iš vandenin įpiaustytos duonos ir svogūnų, mutinys“ ME I 423 ir *ķura* „sriuba, verdama iš duonos plutų su pramentalu, duonienė“ ME II 392 lyg rodytų, jog panašūs pavadinimai galėtų būti ir onomatopėjinės prigimties.

шакіны, шакóлина (ir pan.) žr. *ашакі*.

шашóк (kilm. *шашкá*) „šeškas“ БРС 1022, РБС 746, ГВ 81; ta pačia reikšme r. trm. (vak.) *шешóк* Dalis TC IV 631; le. trm. *szeszek* SJP VI 610, Turska Wilno... I 224, Otrembskis JP XVI 83 (ir *szaszek, szaszok*), GJL I 69, *szeszka* Zdancevičius LP VIII 349; dar plg. Lietuvos sen. dokumentų *szeszek* 1755 m.

²⁷ Lie. (ryt.) *ũšmalas, ùšmalas*, rečiau *ũžmalas, ùžmalas* ir *ũšmala, ùšmala, ùžmala* (kai kur tevartojama šių variantų daugiskaita) „kailinė (odinė, milinė, brezentinė) pirštinė (su nykščiu ar visai be pirštu, dažnai maunama virš kitų pirštinių)“ – (šiaurės) rytų šnektose platokai žinomas žodis (į rytus nuo linijos Biržai, Vabalninkas, Anykščiai, Ukmergė, Gegužinė, tačiau vietomis dar pasitaiko ir toliau į vakarus, pvz., apie Panevėžį). Darybiškai jį tikriausiai reikėtų sieti su vksm. *užmáuti*; šiaurės rytų aukštaičiuose kaip tik šalia *už- (ũž-)* yra *uš- (ũš-)*, vartojamas ir su minėtu veiksmožodžiu, plg. *ušmáutie* (Dusetos) Būga RR III 452; dėl ryšio su (*už*)*máuti* dar plg. *ũžmalas* „užmovalas, makštis (akinių)“ (Ramygala – LKŽ kartoteka). Klaidingai ši žodį etimologizuoja Frenkelis LEW 1173, vesdamas iš **ũš-smal-* ir manydamas, jog čia tas pats *smal-*, kaip ir žodžiuose *smalžius, smalsùs*: tokiam aiškinimui prieštarauja tiek forma (iš **ũš-smal-* tegalimas *ũšmalas, ne *ũšmalas* ir pan.), tiek ir siejamų žodžių reikšmė.

ir *szaszek* 1761 m. Jablonskis LŽ 355. Iš lie. *šžškas*, žr. Karskis Б 135, Būga RR II 618, Blesė StB V 19, Fasmeris REW III 395 t.; baltizmu laikomas ir vepsų *hähk* „audinė“.

шкілэндзя „kiaulės storoji žarna, dugnolis“, dgs. „(menk.) pilvas, vėdaras“ Nosovičius СБН 711; sen. dok. gana dažnas *скилондь, скилон(ь)дзъ* (ir pan.) „skilandis“, žr. Jablonskis LŽ 65, 109 t., 212 t. (nuo 1506 m., le. – nuo 1615 m.); le. trm. *skilańdz* „skilandis (kimštas ir rūkytas kiaulės ar avies skrandis)“, *skilańdz* „kiaulės storoji žarna“ SJP VI 142 < lie. *skilándis* (dėl dab. br. *šk-* žr. s. v. *склюд*).

шклюд žr. *склюд*.

шлўнне „viduriai“ ДС 197, ДСМ 223, Nosovičius СБН 613; Būga RR III 641 cituoja (iš Mogiliovo gub.) *шлуння (шлунья)* „pasturgalis“; be rytų Baltarusijos, šis žodis dar pažįstamas gretimoje Smolensko rusų tarmėje, plg. *шлўнья* „viduriai“ Dobrovolskio žod. 1004; kartu, be abejo, minėtinas ir ukr. *шлўнок* „skrandis“. Būgos nuomone (1. c.), senas skolinys (tai rodo *-u-* < *-au-*) iš lie. *šlaunis* (> *шлунь, iš kurio kolekt. *шлунья*). Fasmerio REW III 411 nurodytas rusų žodžio panašumas su vok. *Geschlinge* „plaučkepeniai, paskersto gyvulio viduriai“ tikriausiai yra atsitiktinis, ne genetinis.

шўла, шулó „stulpas (trobesio, tvoros), varčia, šulas“ БРС 1030, *шулó* „varčia“ РБС 53, dgs. *шўлы* „stulpai“ (kalbama apie šakotus žaginių stulpus) АК 790 (230 pnk.), *шўлле* „stulpai, rąstai“ ДСМ 226, *шўла* (mot. g.) „rąstas, rąstgalys; tvoros ar trobesio stulpas su išskrodomis; (prk.) dručkis“ Nosovičius СБН 718 t., *шулá* „stambus stulpas su išilgine išskroda rąstų galams suleisti“ Druckis-Podbereskis Падр. бел. -поль. слоўнік (1929) 286; r. trm. (vak.) *шўло* (Smol.), *шўла* „tvoros (sienos) stulpas“ Dalis TC IV 648; ukr. trm. *шўла* „t. p.“; le. trm. *szulo, szula* „sienos (ir tvoros) stulpas, šulas“ SJP VI 685 (plg. ir Otrembskis JP XVI 83; abejodamas dėl kilmės GJP II 36), vartotas ir sen. Lietuvos lenkiškuose dokumentuose, žr. Jablonskis LŽ 84, 234–6, 325 (nuo 1583 m.). Dėl šio žodžio kilmės yra bent keletas nuomonių, kurias trumpai apžvelgia, nė prie vienos aiškiau neprisidėdamas, Fasmeris REW III 435. Nuomone, jog tai skolinys iš lie. *šulas*, plačiausiai ir gerai argumentuodamas, yra išdėstęs Būga RR II 317 t. ir RR II 620 tt. (Fasmeriui Būgos aiškinimas, matyt, bus likęs nežinomas; bent jau visiškai tikra, kad jis nebuvo susipažinęs su išsamiausiu to aiškinimo variantu, pateiktu rankraštyje, pirmą kartą paskelbtame jau po Fasmerio žodyno pasirodymo). Po Būgos argumentacijos kaip tik šią nuomonę derėtų iškelti į pirmąją vietą. Frenkelis LEW 1032 mėgina ieškoti kompromiso, lituanizmu laikydamas tik le. (sen.) *szulo* (ir la. *šuls*).

шурпáты „šiuurkštus, atšaižus, grublėtas, pašiuurpęs; (prk.) grubus, šiuurkštus (apie stilių ir pan.)“, (*na*)*шурпáцець, (na)шурпáціца* „darytis (pasidaryti)

šiuurkščiam, šeberkštyti, (su)grubti, (pa)šiuurpti“ БРС 1031 (su keletu kitų vedinių), 652, trm. *шўрна* (dem. *шўрnochка*) „(mal.) puronas (puronėlis), garbanius“ Nosovičius СБН 719 (iš čia duotų vedinių minėtini *шўрнáцты* „iš prigimties pašiuurpęs, pasišiaušusiomis plunksnomis“, *шўрнáтка* „(višta) šiuurpė“); r. trm. (vak.) *шўрна* „pasišiaušusi višta, šiuurpė“, *шўрнáмыў* „pasišiaušęs, pašiuurpęs“ Dalis TC IV 649 (keletą tos šaknies žodžių duoda ir Dobrovolskis Smolensko srit. žod. 1009); ukr. trm. *шўрна* „(višta) šiuurpė; netvarkingai apsirengusi ar šiaip netikusi moteris“; le. trm. (iš dalies ir liter. klb.) *szurpa* „(žąsis, višta..) šiuurpė (iš prigimties pašiuurpusiomis plunksnomis); (prk.) apsileidėlė, nevala“, *szurpaty* „pasišiaušęs, papuręs, susivėlęs, pašiuurpęs, šiuurkštus“ (tik „šiuurkštus“ Turska POJW 81; dar plg. 87), *szurpació* „šiaušti“, *szurpek* „toks augalas, šepšė (Orthotrichum)“ (pavadinta pagal sporų dėžutės dangtelio plaukelius, plg. lie. *pašiaušėlė* „t. p.“) SJP VI 688. Būga RR II 622 teisingai kildina iš lie. *šiuurpa* „pasišiaušėlis“, *šiuurpótas* „šeberkšnuotas, atšaižus“ Upninkai, „pasišiaušęs, pašiuurpęs“ Breslauja (LKŽ kartoteka) = la. *šurpāts* (ryt. *šurpuots*) „pasišiaušęs, papuręs“ (beje, bdv. *шўрнáцты* gal galėtų būti ir pačių slavų vėliau pasidarytas, panašiai kaip *шўрнáцты* ir kiti minėti vediniai); plg. ir Sabaliauskas MA Darbai 1960 I 123 t. Fasmeris III 438, dar negalėjęs žinoti Būgos aiškinimo, šiuos slavų (jo tik rytų) žodžius yra palikęs be etimologijos. Sunku tikėti Briukneriu SEJP 558, le. *szurpaty* laikiusiu pačių lenkų žodžiu.

юнда „jungas, panaras, pasaitas (jungiantis spragilo kotą su buože)“ – retas žodis, baltarusių kalbos atlasui užrašytas tik iš vienos vietos Baltarusijos gilumoje, žr. AK 829 (291 pnk.) < lie. *jūngas, jūngis* „t. p.“? Priebalsis *d* rodytų, jog skolinta iš tarmės, kurioje *g* lengvai galėjo virsti *d* (kaip dar ir dabar pasitaiko Lietuvos pietuose); tuo pačiu pamatinę formą tiksliau būtų galima nurodyti lie. trm. **jundė* (ar **jundis*) < *jungė* (*jungis*); *юнда* < **jundė* galūnės substitucija niekuo nesiskirtų nuo *лаўма* < *laumė* ir kt. (žinoma, jei *юнда* yra moteriškosios, ne bevardės giminės daiktavardis – atlaso komentaruose teduota tuo atžvilgiu indiferentiška vardininko forma).

яндóўка „toks senovinis indas su snapu gėrimams (r. ендова); (menk.) didelė nosis“ БРС 1047 (pirmąja reikšme ir Nosovičius СБН 727), *яндóва* „toks bokalas, kaušas“ Karskis Б 136 (baltarusiams esąs mažai žinomas); sen. dokumentų *ендов(к)а*, *яндов(к)а* Jablonskis LŽ 78 (nuo 1579 m.; vertos dėmesio retesnės lytys *инѣдава*|| *инѣдова* 1676 m. iš Žemaičių ir dg. kilm. *яндуловъ* 1582 m. iš Baltarusijos), sprendžiant iš konteksto, ėjo (kartu su savo ekvivalentais lenkiškuose dokumentuose) įvairaus dydžio varinių, skardinių, medinių ar molinių indų, skirtų alui pilstyti, medui laikyti ar net pinigams susidėti, pavadinimais. Plačiai žinomi r. *ендовá* (ir liter. klb.), *яндовá* (jais žymimas indas irgi ne visada vienodos medžiagos, formos ir paskirties; tai paprastai plačiagurklis ąsotis ar taurė su sna-

pu gėrimams pilstyti; Sreznevskis Материалы III 1659 *яндова* „lėkšta taurė su snapu“ nurodo iš 1551 m.; *ендова* savo ruožtu yra patekęs į suomių-ugrų kalbas. Le. *jandula, jandowa* „taurė“ SJP II 134 pateikiami tik kaip sen. raštų žodžiai; Jablonskis LŽ 78 su *jandula* (rašoma ir *jandula*) duoda ištraukų nuo 1582 m. (bemaž kartu – nuo 1587 m. – pasirodo *jendowka*, pavartotas ir nedem. *jandowa* 1666 m.; tik iš lietuviškų žemių yra *hindowia* 1629 m., dg. vard. *jndowy* 1631 m., *yndowia* 1668 m., *indowa* 1689 m., *indowka* 1709 m., *jndowka* 1755 m., *jndoweczka* 1679 m.). Iš lie. *indaujà*. Nors ši etimologija beveik visuotinai priimta, žr. Fasmeris ЭСРЯ II 19 t. (su liter.), – viena kita detalė dar reikalinga atskiro paaiškinimo. Pirmiausia, iš karto gali rodytis, jog tokia etimologija susiduria su semantiniais sunkumais, nes lie. *indaujà* (*indájua*) dabar paprastai vartojama vietai (lentynai, spintai, patalpai), kur dedami indai (o kartais – jau ir kas kita), pavadinti, retai dar turi kolektyvinę „(daugybės) indų“ reikšmę. Tačiau iš tarmės jis užrašytas ir „didelės geldos mėšai sūdyti“ reikšme (LKŽ IV 105 *indaujà* 5) kad seniau atskiro indo, ir dar maždaug tokio, koks vadintas slavų žodžiais, reikšmė bus buvusi visai įprasta, akivaizdžiai rodo XVII a. dokumentų *hindowia, yndowia, инѡ-ѡава* ir pan., glaudžiausiai savo fonetika susiję su lie. *indájua* (tač naujai iš lietuvių kalbos paimti ar bent perdirbti) ir kartu atstojantys *яндѡв(к)а* ir pan. Ant- ra, Gdansko *jandula* „taurė“ iš 1670 m. cituojamas Briuknerio, rimtu argumentu prieš kildinimą iš lietuvių kalbos negali būti laikomas: jis pirmiausia yra atsiradęs rytuose, kur Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės dokumentai jį fiksuoja ne tik maždaug tuo pačiu metu, bet ir, kaip jau buvo nurodyta, bemaž visu šimtmečiu anksčiau. Jį būtų galima aiškinti (žinoma, jei jis nėra atskiras skolinys iš lie. *indūlis* – dem. šalia *iñdas* ar kokio kito buvusio vedinio) taip: kadangi gyvoje baltarusių kalboje įprastiniu pavadinimu daug kur buvo (kaip ir dabar tebėra) *яндѡўка* (savo prigimtimi deminutyvinė lytis), kur *ў* gali būti suvoktas tiek kaip *v*, tiek ir kaip *l* atstovas (plg. br. *воўк*, rašytą *волкѡ*), prireikus pavartoti pamatinę (ne deminutyvinę) lytį, lengvai galėjo atsirasti *jandola (jį patvirtina ukr. trm. *яндѡла*), vėliau (veikiausiai dėl žodžių su priesaginiu *-ul-* įtakos) perdirbtas į le. *jandula, jandula*, br. *яндул*; kad tokia *l* kilmė čia tikrai galima, bene rodo ir dokumentų *jandalka* 1639 m. bei *jandolka* 1773 m. Trečias dalykas, galintis kelti abejonių dėl *яндѡва* (*ендова*) atsiradimo iš lie. *indájua*, yra tų žodžių skirtinga pabaiga; tačiau tai, viena, gali būti susiję su rytų slavų žodžių fonetine struktūra (pvz., r. *яндѡвьѡ vargiai įmanomas – dėl *vj > vl'* rusų kalboje visai nėra daiktavardžių, kurie baigtųsi vn. vard. *-(o)вьѡ*), antra, *яндѡва* (*ендова*), neabejotinai būdamas apy- senis lituanizmas (bet paskolintas ne anksčiau kaip X a., nes kitaip nebeturėtų *-n-*), galėjo atsirasti iš senesnio lie. *indava (tik vėliau, manoma, pakitusio į *indájua*, žr. Skardžius Lie. žodžių daryba 88). Pagaliau dėl žodžio pradžios *ян-* || *ен-* (vie- toj *in-*) plg. toliau pateikiamą r. *янтарь* || sen. *ентарь*.

янтáр „gintaras“ БРС 1047, РБС 786 – literatūrinės kalbos žodis, vartojamas greta *бурштѣн* (trm. ir *бруштѣн*), atėjusio per lenkus ir, kaip sako Karskis Б 136, išstūmusio pirmąjį iš liaudies kalbos (tiesą sakant, neaišku, kiek čia iš viso jo būta įsigalėjusio). R. *янтáрь* – įprastinis gintaro pavadinimas, iš raštų žinomas nuo 1551 m. (pradžioje tik *ентáрь*). Iš rusų (kaip rašto kalbos žodis) vėlesniais laikais yra patekęs į kitas slavų kalbas (jų tarpe, gal būt, minėtina ir dabartinė baltarusių literatūrinė kalba): ukr., bulg. *янтáр*, č. (ir ret. le.) *jantar*, slov. *jan-tár*, slov. *jántar*, s.-ch. *jāntāp* „t. p.“. Viduramžių lotynų kalboje pasitaiko *gentarum* „t. p.“. Iš lie. *gintāras* (džn. *giñtaras*). Žr. Fasmeris REW III 491; plačiau dėl r. *янтáрь* šaltinių, fonetikos (pvz., g- nukritimo), kartu pateikdamas spėliojimų dėl paties lie. *gintaras* tariamo skolinimo iš tarpininkų vengrų (plg. jų *gyenta*, *gyentár* „t. p.“) ar tiesiai iš senųjų išnykusių Pabaltijo gyventojų, yra rašęs B. Larinas²⁸.

Pateiktas dabartinės baltarusių kalbos lituanizmo sąrašas, į kurį, be seniau nurodytų, įtraukta šiek tiek žodžių, kurie prie lituanizmo čia priskirti pirmą kartą, turi 109 skirsnius, arba žodyno straipsnius (neskaitant nesavarankiškų, nuorodinių). Atskirų žodžių – tokių, kuriuos galima laikyti savarankiškais skoliniais, atsiradusiais iš skirtingų lietuvių kalbos žodžių – yra kiek daugiau, apie 122 (pačioje baltarusių kalboje susidarę lituanizmo variantai ar dariniai į šį skaičių, savaime suprantama, neįeina). Iš jų prie tikrų (ar bent mažai abejotinų) lituanizmo apytikriai galima skirti 95, prie abejotinų (kartais netgi labai) – likusius 27. Vadinasi, apytikriai sakant, didesnių abejonių nekeliančių lituanizmo dabartinėje baltarusių kalboje kol kas žinoma tik apie šimtą, arba maždaug tris kartus mažiau, negu iš senosios Lietuvos baltarusiškų dokumentų.

Lituanizmo paplitimas, kiek galima spręsti iš cituojamų šaltinių, labai nevienodas. Pirmiausia minėtini tik iš vakarinių Baltarusijos šnektų Lietuvos pasienyje ar netoli jo (čia dar priskiriant Volkovisko – Svisločės apylinkes) pažįstami tarminiai žodžiai, kurie sudaro per du penktadalius visų žinomų dabartinės kalbos lituanizmo. Jų paprastai nerandama nei Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės baltarusiškuose dokumentuose, nei kitose rytų slavų kalbose. Tačiau įdomu, jog beveik pusę šių žodžių turi ir „lietuviškos“ lenkų tarmės Vilniaus krašte bei šiaurės rytų Lenkijos kampe. Nėra abejonės, jog į didžiąją tos grupės lituanizmo reikia žiūrėti, kaip į palyginti neseną substratinės leksikos sluoksnį (dėl lenkų tarminių lituanizmo atskirais atvejais galimas ir baltarusių kalbos tarpininkavimas). Tokių lituanizmo atveityje, kai bus geriau iširta šio baltarusių pakraščio šnektų leksika, turėtų susirasti žymiai daugiau – panašių lituanizmo „lietuviškose“ lenkų tarmėse sąrašai yra gerokai ilgesni.

²⁸ Б. А. Ларин, О слове *янтáрь*, – *Rakstu krājums... Jānim Endzelīnam, Rīgā, 1959, 149–162.*

Maždaug trys dešimtadaliai dabar žinomų lituanizmų yra visuotinai ar bent platokai baltarusių tarmėse pažįstami žodžiai. Apie pusę jų jau randam senuosiuose dokumentuose. Jie paprastai išplitę dar ir už baltarusių kalbos ribų, gretimose slavų tarmėse: bemaž visus juos turi lenkų kalba (dažniausiai „lietuviškios“, bet kartais ir tolimesnės jos tarmės), apie septynis dešimtadalius – rusų kalba (dažniausiai vakarinės jos tarmės), per trečdalį – dar ir ukrainų kalba.

Tarsi tarpinę padėtį tarp minėtų dviejų grupių užima likusieji lituanizmai. Tai reti tarminiai žodžiai, arba pažįstami iš Baltarusijos gilumos, arba tokie, kurių lokalizacija tiksliai nežinoma. Šiek tiek jų pasitaiko senuosiuose dokumentuose. Mažesniąją jų dalį turi ir kitos gretimos slavų kalbos.

Dalis dabartinės baltarusių kalbos lituanizmų, ir pirmiausia tų, kurie plačiau pažįstami tarmėse, vartojama literatūrinėje kalboje. Literatūrinės kalbos žodžiais eina šie lituanizmai: *буч, вѣнцѣр, дзёрван, коўш, крўшня, кумпѣк, пѣкулле, парсѣк, рѣзгѣны, свѣран, склюд, сцѣрта, тарпѣ (торп), шашѣк, шўла (шўлѣ), шурпѣты, янтѣр*; (abejotinos kilmės) *атѣса, бўрбалка, дзѣгаць, мянтѣшка, пўня, рўницца (рўнець...), твань*. Prie jų priartėja tie lituanizmai, kurie nėra visai svetimi vienokio ar kitokio pobūdžio dabartiniams raštams, tačiau kartu juose suvokiami kaip dialektizmai, istorizmai ar šnekamosios kalbos žodžiai: *арўд, балѣнда, бамбѣза, вѣцѣна, гѣрсѣ, дзѣклѣ, дѣйлѣд, жлўкта, клўня, кўлыша, лоўж, урѣмсцѣца, скарѣч, яндѣўка*; (abejot.) *валѣндацца, цурѣ*.

Iš senosios Lietuvos baltarusiškų dokumentų žinoma apie ketvirtadalį visų dabartinės kalbos lituanizmų: 26 aiškūs ir 2 abejotini skoliniai. Be to, 7 aiškūs lituanizmai (iš jų 4 – vakarinio pakraščio šnektų) ir 1 abejotinas dar žinomi vien tik iš senųjų lenkiškų dokumentų.

Didžiuma dabartinės baltarusių kalbos lituanizmų – daiktavardžiai. Veiksmazodžių yra 19, tačiau bemaž pusė jų – abejotinos kilmės (toliau prie abejotinių lituanizmų skliausteliuose dedamas klaustukas): *блѣндаць (?), бурбулѣць (?), вагавѣць, вайдаваць (?), валѣндацца (?), ваиавѣць, гѣляваць, гнѣбѣць (?), дурдаць (?), -жаргѣць (-жыргнўць), крапшѣтаць (крѣпшѣтаць), крыпѣць (?), курстаць, паляпѣць (?), пасютаць (?), пойсаць, (пры)прѣтаць, рўницца (рўнець) (?), рѣмсцѣць*. Iš kitų kalbos dalių tėra 4 būdvardžiai ir 1 interjekcija: *адулаваты (?), ланкаваты, лунѣты, шурпѣты; ацю (?)*.

Toliau pateikiami visi daiktavardžiai (iš viso 98, iš jų 15 abejotinių), suskirstyti į semantines grupeles: 1) asmenų pavadinimai (paprastai emociniai, dažniausiai su menkinamosios reikšmės atspalviu): *бамбѣза, блѣнда (?), валѣнда (?), вѣнса, вяпла, шўрна; дѣйлѣд*; iš dalies čia galima minėti ir *лаўма (лѣуме)*; 2) žmogaus ar gyvulio organų bei kūno dalių pavadinimai: *кўлыша, кумст, лўна, шкѣлѣндзѣ, шлўнне (?)*; 3) gyvių (naminių gyvulių, žvėrių, vabzdžių) pavadinimai: *гѣль, мѣргѣ (мѣрге), мѣргель, парсѣк (паршўк), шашѣк*; 4) augalų pavadinimai: *балѣнда,*

дліндзя, віксва, гігэль, гірса (*гірса*), грыка, дырса, калавей; 5) augalų dalių bei augalų dorojimo produktų (ar atliekų) pavadinimai: *ашакі* (*шакіны...*), *дзэгаць* (?), *дулькі*, *пакулле*, *пошар*; 6) valgių, kulinarijos gaminių pavadinimai: *бонда*, *кумняк*, *мілта*, *мыльцы* (?), *пўтра*, *рагбўж*, *раўгэня*, *цурá* (*цюрá...*) (?); 7) avalynės, apdarų ir panašūs pavadinimai: *клуб*, *кўрпы*, *скарáч*, *трыніца*, *ўшмалы*; 8) žemės ūkio ir žvejybos įrankių, transporto ir kitokių priemonių, indų (iš dalies vėliau – biralų matų) ir jų dalių pavadinimai: *атбса* (?), *брунта*, *буч*, *вэнцер*, *віціна*, *дзяклó* (*дзякла*), *жагіль*, *жагіны*, *жейгіны*, *жлўкта*, *жэгі*, *жэгіні*, *келтайў* (*калтуя...*), *коўш*, *мянташка* (*мэнця...*) (?), *пасойта*, *пўра* (*пур*), *рэзгіны* (*резвіны...*), *свірець*, *свірсня* (*свірсня*), *склюд* (*склют*, *шклюд*), *юнда*, *яндбўка*; 9) trobesių, jų dalių, kam nors atitvertų vietų ir panašūs pavadinimai: *арўд*, *гулта*, *даржэнь*, *дбржнік* (*даржнік*), *клўня*, *крэйка*, *прўмян*, *пўня* (?), *рэя* (*рэя*) (?), *свіран* (*свэран...*), *шўла* (*шулó*), *яўя* (ir *ёўня* ?); 10) su ką tik minėtais pavadinimais šiek tiek siejasi vienokios ar kitokios krūvos pavadinimai: *крўшня*, *лоўж*, *сцўрта* (*сцўрта*, *скўрта...*), *тарпá* (*торп*); 11) žemės plotų bei šiaip fiziografiniai pavadinimai: *атáрыца* (?), *атóка* (?), *даўбурь*, *дзёрвáн*, *кімса*, *кудра пэлька*, *твань* (?); 12) naudingų akmenų ir suakmenėjusių gamtos objektų pavadinimai: *дзэга* (*гэга*), *цўгнік* (*цўга*), *янтáр*; 13) keletas atskiresnių pavadinimų, konkrečios reikšmės: *бўрбалка* (?), *кэбла* (?), ir labiau abstrakčių: *ардá*, *наўдá* (*нóуда*).

Kaip matyti, iš esmės visas dabartinės baltarusių kalbos lietuviškosios leksikos klodas kuo glaudžiausiai susijęs su kaimo žmogaus kasdieniniu gyvenimu, jo buitimi ir aplinka.

Lituanizmų fonetika ir su ja susijusi skolinimo chronologija, taip pat morfologijos dalykai čia apibendrinamai nebeliečiami – išsamiai visa tai padaryti viename ir tame pačiame straipsnyje, kuris ir šiaip jau mūsų riboto dydžio leidiniui aiškiai per ilgas, nebūtų nė lengva.

SUTRUMPINIMAI, kur specialesni, yra pateikti darbo pradžioje, žr. 2, 4, 6, 9–13 išn.; likusieji sutrumpinimai yra arba įprastiniai (dėl jų plg. *Baltistica* I 206 tt.), arba savaiame aiškūs²⁹.

²⁹ Kai straipsnis jau buvo parašytas, temą liečianti literatūra pasipildė nauja pozicija: А. П. Непокупный, Украинсько-балтійські студії, – Мовознавство 1968 6 33–42. Pasirodo, jog ukrainų tarmėse esama dar keletu lituanizmų, kurie liko nenurodyti prie apžvelgtų baltarusių žodžių, būtent: *бонда* „jaunosios kraitinė karvė“ (ypač svarbu dėl reikšmės!), *курза* „dirsė; rugiai apytuštėmis varpomis (lietingą vasarą)“, *ловж* „krūva šakų“ ir *шклюд* „skliutas“. Be to, remdamasis Būgos (RR II 663 t.) įtarimu, kad Sreznevskio žodyno (I 288) *воитять*, jei jis reiškias „skūstis, aimanuoti“, galįs būti lituanizmas (< *vaitėti šalia *vaitóti*), Nepokupnas tarp baltizmų pamini ir ukr. trm. *вайтять* „reikšti nepasitenkinimą“. Tas žodis žinomas ir iš baltarusių kalbos: *вайцяць* „barti, plūsti, aprėkti“ Stankevičius K IV 225. Reikšmė, kaip matyti, ne visai pritaria Būgos spėjimui, tačiau prie abejotinų lituanizmų, vertų tolesnio svarstymo, ši žodį vis dėlto galima būtų skirti (ateity pirmiausia reikėtų geriau pažinti jo reikšmę).

ЛИТУАНИЗМЫ В СОВРЕМЕННОМ БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Настоящая работа посвящена обзору слов современного белорусского языка, заимствованных у литовцев. Составленный список включает свыше ста двадцати слов, однако несомненных литуанизмов в нем не более ста. Литовское происхождение большинства из этих слов было установлено уже раньше, и здесь по мере возможности только дается (опираясь в первую очередь на диалектологический атлас белорусского языка и на белорусские диалектологические и нормативные словари последнего десятилетия) более точное указание на их распространение, в случае необходимости приводится в качестве первоисточника лучше подходящее литовское слово и т. п. Впервые к числу литуанизмов здесь отнесены *ацю* < *āčiū* (?), *гигель* (*Equisetum arvense*) < *gigėlis*, *жэгіль* < **žagilis* (ср. *žāgilas*), *калавей* (Турфа) < *kalavijas*, *кэбла* < *kėbla* (*kėblas*) (?), *келтауэ* < *keltuvė*, *мыльцы* < **miltiai* (ср. *miltai*) (?), *свірець* < *svirtis*, *свірсня* < *svirsnis*, *скарáч* < *skarinis* (*skarõcius*), *трыніца* < *trinūčiai*, *ўшмалы* < *ūšmalai*, *юнда* < (диал.) **jundė* (< *jungė*) (?) и некоторые другие слова белорусских говоров.

К лексике современного белорусского литературного языка можно отнести около двадцати литуанизмов. Приблизительно 1/4 всех современных литуанизмов уже встречается в древнебелорусском актовом языке Великого Княжества Литовского (общее число литуанизмов, до сих пор обнаруженных в древнем канцелярском языке, достигает трёхсот).

Значительная часть (около 2/5) литуанизмов данного списка известна только в северо-западных районах Белоруссии, расположенных недалеко от литовской границы, и по существу представляет собою сравнительно молодой слой субстратной лексики; почти половину этих литуанизмов знают также польские говоры Вильнюсского края и северо-восточного угла Польши. Другая часть (около 3/10) современных белорусских литуанизмов — это широко распространенные или даже общеизвестные слова; за пределами белорусского языка они встречаются не только в польских (почти все), но и русских (около 7/10), преимущественно западных, диалектах, а также, хотя и реже, в украинском языке. Остальные литуанизмы по своему распространению занимают промежуточное положение среди двух упомянутых групп.

В семантическом отношении весь слой современной белорусской лексики литовского происхождения тесно связан с повседневной жизнью и бытом старой деревни.